

Německý „Superwahljahr“ a jeho důsledky

Adolf Müller

Právě dnes – po skončení supervolebního roku 1994 – vstupuje Německo do dalšího legislativního období. V mnohém se známými aktéry na politické scéně, nicméně v nových podmínkách a s novými úkoly, cíli i problémy. V minulém roce došlo k pozoruhodnému „nakupení“ nejrůznějších voleb a Německo začíná téměř všude s novou legislativou i exekutivou, v centru i ve většině spolkových zemí, s novou správou ve většině obcí a měst, s novým spolkovým prezidentem i s novým německým zastoupením v Evropském parlamentě. V Meklenbursku-Předních Pomořanech proběhlo kromě toho lidové hlasování o nové zemské ústavě.¹ V některých spolkových zemích šli občané k volbám v průběhu roku dokonce čtyřikrát. Po volbách, k nimž dojde v první polovině roku 1995 ještě v Severním Porýní-Westfálsku, v Hesensku a v Berlíně, budou prakticky téměř v celém Německu všechna politická místa nově obsazena.

Občan a politika

Dalo se předpokládat, že německý občan bude žít v minulých měsících politikou intenzivněji než kdykoli předtím. Avšak nestalo se tak zcela. Zájem o problémy, spojené se sjednocením země, s hospodářskými těžkostmi, s ekologickými úkoly sice nepolevil, avšak jen zřídka se tyto konkrétní politické otázky dostatečně a srozumitelně promítaly do volební kampaně. Volební účast byla sice poměrně vysoká (69–80 %), protože disciplína není zřejmě ani dnes slabou stránkou německého občana, ale zájem o volby byl všeobecně nižší než jindy. Podstatně vzrostl počet těch, kteří zůstali téměř do poslední chvíle nerozhodnutí. „Koho mám vlastně volit?“ Tato otázka byla slyšet častěji než kdykoli dříve. Nesvědčí to tedy o zrovna nejlepší práci politických stran. Jejich argumentace byla často chabá, kandidáti mnohdy nepřesvědčiví, jejich programy málo známé nebo nedostatečně přitažlivé, skutečně alternativních koncepcí bylo málo. Z toho je vidět, že volební kampaň postupně degeneruje i v Německu v jakousi reklamu podobnou té, která propaguje jednotlivé spotřební předměty.

„Ani o nezaměstnanosti a o nouzi, o nedostatku bytů a o těžké situaci mnoha rodin se nediskutovalo přesvědčivě a s dostatečnými náznaky perspektiv,“² řekl D. Seglin, předseda nadstranického Paritního sociální svazu. Jiný německý autor napsal v době voleb: „Ruku na srdce: Kdo skutečně chce volit stranu, kterou volí?... Jsou to volby »ano–ale«, nebo »ne–ale«, v každém »ano« zní trochu i »ne« a v každém »ne« je potlačené, zklamané »ano«. Jsou to volby malých pocitů, nedostatečného přesvědčení, dvojí negace... bylo-li by slyšet skřípání zubů při odevzdávání hlasů, byl by to ohlušující hluk.“³ A tak Verdrossenheit, tedy rozmrzelost nad politikou, o níž se v Německu už delší dobu diskutuje, se v minulém roce projevovala ani ne tak změnou voličské orientace, jako spíše jistým stupněm odcizení vůči politickým stranám vůbec. V některých z nich dokonce docházelo k projevům nespokojenosti, což se projevilo i založením nových ministran (např. Staff-Parteien v severním Německu nebo Frankfurter Initiative za větší vliv občana na politiku).

Není tedy žádný div, že určitá část německých intelektuálů došla k závěru, že z parlamentní demokracie hrozí zůstat jen institucionální slupka, systém rituálů a ceremonií, kdy se tím nejdůležitějším stávají povrchnosti.⁴

Daleko spíše než politické strany a jejich programy se zájmu voličů těšili jednotlivci,

výrazné osobnosti. To se odrazilo rovněž v jednoznačném volebním vítězství pokrokového křesťanského demokrata profesora Kurta Biedenkopfa v Sasku nebo sociálního demokrata Manfreda Stolpeho v Braniborsku. Oba mají poněkud chladný vztah ke svým politickým centrálám v Bonnu (rivalita mezi Biedenkopffem a Kohlem je mnohaletá a Stolpemu někteří jeho bonnští kolegové nevěří kvůli jeho minulosti v NDR), což jim však spíše pomohlo, než uškodilo.

Změny v průběhu roku 1994

Snad právě zásluhou této voličské nejistoty se v průběhu roku 1994 šance jednotlivých stran prudce měnily. Podle různých odhadů měl na začátku roku 1994 za sebou kandidát SPD Rudolf Scharping 42 % a kandidát CDU Helmut Kohl jen asi 28 % voličů. Všeobecně se až do letních prázdnin počítalo s Kohlovou prohrou a s vytvořením velké koalice, v jejímž čele by byl buď jiný reprezentant CDU, nebo sociální demokrat Scharping. Do konce září však Scharpingovy šance klesly na pouhých 30 % a Kohlovy naopak vzrostly na 42 %.⁵

Působila tu ovšem i řada dalších faktorů:

1) Tzv. mocenský bonus. Kancléř zůstával středem pozornosti. Např. televizní stanice poskytly do konce září H. Kohlovi asi 21 hodin vysílacího času, K. Kinkelovi, předsedovi slábnoucí FDP, asi 13,5 hodiny a kandidátu sociálnědemokratické opozice jen 11 hodin.⁶

2) Mírně se zlepšující hospodářská situace v průběhu roku. Místo stagnace očekávaly všechny prognózy pro rok 1994 nejprve 2 %, později dokonce 2,5 % přírůstků hrubého národního důchodu a perspektivy do příštího roku byly všeobecně líčeny pozitivně.⁷

3) Chování a taktika stran a jejich hlavních aktérů. Kohlova prestiž nejvíce utrpěla poté, kdy bez konzultace s vedením své strany i koaličních partnerů navrhl za kandidáta na prezidentský úřad Steffena Heitmanna. Ten se však po neúspěšných pokusech získat podporu alespoň ve vládním táboře této kandidatury vzdal. Poté Kohl neméně autoritativně navrhl Romana Herzoga, rodilého Bavora, předsedu Ústavního soudu, a svou původní blamáž překvapivě změnil v mocenský úspěch. Po celý rok pracoval Kohl s jednolitém volebním týmem, vystupoval neobyčejně sebevědomě, opravdově věřil ve svůj úspěch a proti konkurentům používal i značnou míru demagogie. Naproti tomu Scharping nevedl až do podzimu ofenzivní volební boj, zůstával věcný, a ač odmítal nahlas uvažovat o velké koalici, nehodlal jí zřejmě zdůrazněně zdrženlivým postojem zavírat dveře. Jeho souhlas s rozhodnutím SPD v Magdeburku – prosadit vlastní zemskou menšinovou vládu s podporou PDS – nahrál stranám vládní koalice a SPD nedokázala čelit jejich zlobné volební argumentaci. V průběhu roku Scharpingova pozice u veřejnosti slábla a ani „silná trojka“, kterou ustavil o letních prázdninách (Scharping, Lafontaine, Schröder), už mnoho na situaci nezměnila, ač o její kompetentnosti nebylo pochybností. Všichni tři jmenovaní jsou dlouholetými předsedy celkem úspěšných zemských vlád v Porýní-Falcku, v Dolním Sasku a v Sársku a Gerhard Schröder si kromě toho získal značné sympatie i u reprezentantů německého průmyslu. Podle průzkumu byla ovšem většina veřejnosti přesvědčena o tom, že by pořadí důležitosti a kompetence v této trojce měly být spíše obrácené, než jak je výše uvedeno.

Názorové rozdílnosti

Jaké vlastně byly a jsou mezi německými politickými stranami názorové rozdíly?

Nejméně jich asi nalezneme v zahraniční politice. Pevné zakotvení Německa v Evropské unii, přátelství a úzká spolupráce s Francií, spojenectví s USA, odmítání jakýchkoli „speciálních“ německých cest mimo tyto úkoly či v rozporu s nimi – s tím souhlasí absolutní většina jak ve vládní koalici, tak v opozici, i když se důraz kladený na jednotlivé akcenty může lišit. Také se téměř shodují v názoru na co nejrychlejší přijetí bývalých komunistických zemí středovýchodní Evropy do evropských integračních struktur.

tur (zvláště Polska, Maďarska, České republiky a Slovenska). Před přílišným spěchem v začlenění těchto zemí do Evropské unie varují jen některé odborové svazy, obávající se levné pracovní síly a údajně dumpingových cen. Teprve z hlediska představ o budoucím uspořádání Evropy nalezneme určité rozdíly. Vládní i opoziční tábor vychází z cílových představ evropského federálního státu. Opozice se nebojí užší integrace i na úkor omezení vlastní státní suverenity, zatímco vládní koalice není v těchto otázkách, jakož i v otázce společné evropské měny tak rozhodná. Lze zaznamenat i hlasy kritizující integraci „do hloubky“, zdůrazňující spíše nutnost jejího „rozšíření“ o nové země z východní Evropy (viz např. názor předsedy bavorské zemské vlády Stoibera), či hlasy více zdůrazňující národní komponenty německé politiky (Wolfgang Schäuble) apod.

Začátkem září 1994 byl zveřejněn diskuzní podklad poslanecké frakce CDU/CSU upozorňující na to, že se v západní Evropě zvětšují rozdíly v dílčích zájmech, jsou rozdílně definovány priority, rostou snahy více se zaštitit národní suverenitou apod. Objevuje se tedy úvaha o tom, zda není vhodné vytvářet evropské jádro z těch, kteří chtějí v evropské integraci nadále pokračovat dosavadním tempem. O vhodnosti zveřejnění takového dokumentu je jistě možné diskutovat, avšak nelze souhlasit s jeho falešnou interpretací, která se objevila v některých zemích (zvláště ve Velké Británii, ale i u nás) a která vidí v úvahách o Evropě „dvou rychlostí“ jakési oficiální prosazování pouze německých zájmů. V dokumentu se říká: „*Skupina států evropského jádra musí principiálně a věrohodně dát najevo všem členům EU, především zakládajícím členům, jako je Itálie a Španělsko, jakož i samozřejmě Velké Británii, svou níjak neomezenou ochotu je do skupiny začlenit, jakmile vyřeší své současné problémy a budou ochotny se v tomto smyslu angažovat. Vytvoření jádra není cílem samo o sobě, chce být jen prostředkem, jak rozporné cíle, prohloubení a rozšíření [Evropské unie – poz. aut.] spolu skloubit.*“⁸ Je třeba dodat, že SPD nepovažovala tyto úvahy za vhodné a odmítala jakoukoli selekci v evropských otázkách. Naopak FDP považuje za základní otázku, zda se má tempo integrace řídit „nejpomalejšími, nebo nejrychlejšími loděmi konvoje“ (K. Kinkel), a v podstatě souhlasí s tezemi frakce CDU/CSU.

Názory na intenzitu a orientaci německé politiky vůči rozvojovým zemím jsou rozdílné. V dlouhodobé tendenci se vláda stále více snaží šetřit na pomocných akcích a svou podporu zaměřuje spíše na země s politickým vedením, které uznává parlamentní demokracii. (Příspěvek SRN nikdy nedosáhl 0,7 % hrubého sociálního produktu, tedy cíle, který si stanovily státy OECD již před mnoha lety, a dále klesá – na současných 0,39 %.)⁹ Vládní koalice není však proti větší účasti německých vojenských jednotek pod vedením OSN v krizových oblastech, včetně rozvojového světa. Naproti tomu SPD postrádala u vlády v předvolebním období „hlubší koncepci vůči rozvojovým zemím“ a vyslovovala se proti „aktivitám německých vojenských jednotek mimo oblast států NATO“ vůbec.

Výrazně odlišný je zahraničněpolitický postoj strany „zelených“, která sice souhlasí s evropskou integrací (v rámci Evropské unie), avšak NATO považuje za relikvii studené války a doporučuje, aby z něj SRN vystoupila. Chce také intenzivnější odzbrojení v Evropě a postupné snižování stavu armád až do jejich možného rozpuštění. Požaduje vytvoření koncepce celoevropské bezpečnosti postavené na nových základech s přihlédnutím ke zkušenostem KBSE.¹⁰

Ve vnitřní politice je názorová členitost bohatší. Vládní strany staví do popředí obvyklé cíle: stanovit hospodářský růst, „zlevnit práci“, aby se „Standort Deutschland“ stal atraktivnějším pro domácí i zahraniční investory, což by umožnilo rychlejší a lehčí vyrovnání odlišností mezi západními a východními částmi země. Jen část CDU (byť nemalá) přitom zdůrazňuje také sociální a ekologické aspekty růstu. SPD má podobnou výchozí pozici, avšak spolu s odbory (jejichž vliv postupně mírně klesá) klade důraz na sociální závazky státu i majetnějších vrstev společnosti vůči sociálně slabým. Upozorňuje na růst „nové bída“ v Německu a intenzivněji se zabývá problémem strukturální nezaměstnanosti. Odmítala též paušální solidarizační příspěvek všech (7,5% zvýšení daně z příjmů) ve prospěch rozvoje „nových“ spolkových zemí a místo toho navrhovala desetiprocenní zdaně-

ní majetnějších vrstev. Ani SPD neobjevila žádný zázračný recept na okamžité vyřešení nezaměstnanosti, nicméně jako jediná alespoň předložila těsně před volbami konkrétní program, jak vytvořit během prvních 100 dnů nové vlády 700 000 dodatečných pracovních příležitostí. O financování podobné veřejné iniciativy však existují značné pochybnosti. FDP, v celé volební kampani nepřesvědčivá a vnitřně nejednotná, s vedením papouškováním mnohdy jen stanoviska CDU, asi nejvíce zdůrazňovala neoliberalní názory na všemocnost trhu, ačkoli právě vývoj v Německu ukazuje, že ani ve chvíli hospodářského oživení a ani v expandujících oborech nemizí strukturální nezaměstnanost.

I ve vnitřní politice předkládala očividně odlišnou alternativu strana Svazek 90/Zelení. Nespokojuje se jen s kroky, které mají podpořit konjunkturu, anebo s dílčí daňovou reformou, s úspornější rozpočtovou politikou, nýbrž předkládá koncepci rozsáhlé ekologické reformy, v jejímž rámci by měly být podstatně zdaněny suroviny a pohonné hmoty, jakož i ekologicky zastaralá produkce. Takto získané prostředky by měly být podle jejího názoru použity na vytvoření nových pracovních míst.¹¹

Největší spory však vyvolala finanční politika. Nad vším se po celý volební rok vznášela čísla obrovského a neustále rostoucího státního zadlužení, které již přesahuje dva biliony marek. Vláda vysvětluje tuto skutečnost především neplánovanými náklady na sjednocení a na přestavbu v „nových“ spolkových zemích. Opozice upozorňovala spíše na neúspornou politiku státu, přičemž se opírala o kritické dokumenty vypracované např. Nejvyšším rozpočtovým dvorem a Svazem daňových poplatníků. Zároveň připomínala, že veřejnost již dlouho čeká na slibovanou daňovou reformu, která by měla zjednodušit daňový systém a umožnit spravedlivější přerozdělení daňové zátěže, která v SRN vykazuje už více než 40% zatížení příjmů.

I tento stručný přehled názorů a stanovisek ukazuje, že často šlo a nadále jde i o rozpor uvnitř jednotlivých stran a předpokládaných koalic. V zahraniční politice by si např. SPD přes dílčí rozdílnosti asi lépe rozuměla s většinou v CDU než se svým předpokládaným „zeleným“ spojencem. Rovněž v sociálních otázkách jsou rozdíly mezi SPD a jednotlivými skupinami v CDU menší než např. mezi CDU a liberální FDP. Naopak v některých vnitropolitických záležitostech, kde FDP dosud hájí svá klasicko-liberalní stanoviska (boj proti kriminalitě, ale s dodržováním individuálních práv a svobod, s omezením role státních orgánů, azylová politika, větší práva cizinců apod.), nalézá překvapivou podporu spíše u tradičně etatistické SPD než u křesťanskodemokratických partnerů.

Ve volebním roce hrála zvláštní roli nově vzniklá Strana demokratického socialismu (PDS). Tato strana, ačkoli má na nohou závaží zkompromitované SED, jejíž je oficiální nástupkyní, volená dílem starokomunistickým voličstvem, dílem však i mladými voliči (23 % mezi 18 a 35 lety) a vedená řadou schopných a většinou minulostí nezatížených reformních komunistů či socialistů, převzala roli radikální opozice především na území bývalé NDR. Kritizovala privatizační strategii oficiální Treuhandstelle, která do konce roku 1994 převedla většinu státních podniků na území bývalé NDR do soukromých německých či zahraničních rukou – ovšem s celkovým deficitem 270 mld. DM (!), které dodatečně zatíží státní rozpočet. Ale zároveň upozorňovala i na nešetrnou kulturní i kádrovou politiku, na chyby školské reformy a vůbec na dále existující rozdíly v životní – hmotné i kulturní – úrovni mezi „starými“ a „novými“ spolkovými zeměmi. Dovedla se však vyhnout jednostranně nostalgické poloze a s pomocí zkušených spolupracovníků se aktivně zapojovala do komunální politiky.¹²

Volební výsledky

Výsledky supervolebního roku nebyly sice v ničem nadměrně senzační, v jednotlivostech jsou však přece jen překvapující a v souhrnu do jisté míry situaci v Německu změnily.

Obě velké lidové strany – CDU/CSU a SPD – si v celostátním měřítku podržely svou vedoucí pozici. CDU/CSU ovšem ztratila ve volbách do federálního parlamentu více než 800 000 hlasů, tedy také 26 poslaneckých křesel, SPD naopak získala na území celého

státu asi o 1,5 milionu voličů více než dříve. I tak však CDU/CSU zůstala nejsilnější stranou; dostala 41,5 % hlasů a 294 křesel. SPD tedy nedosáhla svého hlavního cíle – převzít vládu. Získala jen 36,4 % hlasů a 252 křesel. V každém případě však ve federálním měřítku zmizela někdejší strategická převaha křesťanských demokratů a vládnímu táboru zůstala ve Spolkovém sněmu jen poměrně malá většina: 10 křesel.¹³ Hlavní příčinou tohoto stavu byly ztráty liberálů. FDP se sice ke svému vlastnímu překvapení do Spolkového sněmu dostala (6,9 % a 47 křesel), částečně však prý zásluhou voličů CDU, kteří dali liberální straně značné množství svých „druhých“ hlasů, nicméně ztratila téměř polovinu svých někdejších voličů. Na CDU/CSU jsou tedy liberálové závislí snad ještě více než dosud a současně jsou pro Kohlovu koalici nepostradatelnější než v minulosti.

Vzestup – a to hlavně ve „starých“ spolkových zemích – zaznamenala strana Svazek 90/Zelení, která po spojení tradičních ekologů s bývalými východoněmeckými disidenty získala celkem 7,3 % hlasů a 49 mandátů. Tím se stala celostátně třetí nejsilnější frakcí ve federálním parlamentě a definitivně – jak se zdá – důležitým faktorem německé politické scény.

Největším překvapením celostátních voleb je však úspěch PDS, která zůstala jen těsně pod hranicí 5 %. Získala však čtyři přímé mandáty v Berlíně, a tím i oprávnění k spoluúčasti na práci Spolkového sněmu (4,4 % hlasů a 30 mandátů). Vzestupný trend jejího vlivu naznačuje, že bude nutné s touto stranou i v budoucnu počítat jako s důležitou opoziční silou.

Federální volby vedly tedy k oslabení vládní koalice a k početnému posílení, avšak i k větší vnitřní diferenciaci opozice. Krize příliš jednostranně – „hospodářsky“ – profilované FDP je zřejmě dlouhodobá a její parlamentní existence bude i v budoucnu viset na vlásku. Novým „jazýčkem na váze“ se mohou v budoucnu místo liberálů stát „zelení“. To vše povede zřejmě k utužení frakční kázně ve vládním táboře, k opatrnějšímu postupu vlády, která při projednávání důležitých otázek (finanční politiky, daňové reformy, sociálních otázek apod.) nemusí vždy nalézt v parlamentě potřebnou většinu. Jednoznačně pozitivní je skutečnost, že extrémní skupiny a strany nezaznamenaly vzrůst počtu hlasů a nejsou ve Spolkovém sněmu zastoupeny. Nejsilnější pravicově radiální strana („republikáni“) získala jen 1,9 % hlasů. Nositelé pravicově radikálních či extrémních názorů ovšem nezmizeli. Podle některých průzkumů prý mnozí volili CDU/CSU, a proto budou muset demokraté v tomto seskupení věnovat nacionálně-pravicovým vlivům ve svých řadách pozornost, aby nevzrostl nad únosnou míru.

V zemských a komunálních volbách byl výše naznačený trend v mnohém ještě výraznější. CDU ztratila na počtu hlasů prakticky ve všech spolkových zemích (s výjimkou Sárska). Ba dokonce v Bavorsku trvale úspěšná CSU, ačkoli zůstala i nadále zdaleka nejsilnější, získala o 2 % méně než jindy. SPD poněkud zesílila svůj vliv, a to hlavně v „nových“ spolkových zemích, někde dokonce výrazně (Sasko-Anhaltsko asi +12 %, Duryňsko +7 %). Také „zelení“ zaznamenali úspěchy i v zemských volbách, ale jednostranně, tj. jen ve „starých“ spolkových zemích, nikoli tedy na území bývalé NDR, tam jakoby jim jejich spojení s někdejšími disidenty spíše uškodilo. Naopak PDS se opírá vlastně jen o vliv v „nových“ spolkových zemích, kde získala všude v průměru asi o 7 % více. V Meklenbursku dosáhla dokonce 22,7 % a ve východním Berlíně 33,7 %. Liberálové (FDP) neuspěli v žádných zemských volbách v minulém roce a zůstali přítomni jen v sedmi již dříve volených zemských parlamentech západního Německa.¹⁴

V zemské politice, a proto také v druhé komoře federálního parlamentu – ve Spolkové radě – tedy zesílil vliv SPD i ostatních v Bonnu v opozici stojících stran, což zbylé volby v příštích měsících pravděpodobně jen potvrdí. SPD je přítomna ve dvanácti zemských vládách, z nichž devět sama vede. Je tedy také počtem svých zástupců nejsilnější silou ve Spolkové radě (země vedené SPD mají 68 zástupců, ostatní jen 41 zástupců). Prakticky dochází mezi oběma komorami federálního parlamentu k mocenskému patu. Sociální demokraté mají možnost, pokud získají podporu ostatních menších stran, blokovat mnohá rozhodnutí spolkové vlády a nejdůležitější zákonné předlohy Spolkového sněmu a vládní

tábor (CDU, CSU, FDP) musí s tímto rozložením sil také počítat. Všechny komunální volby tento pat jen zdůrazňují a v „nových“ spolkových zemích potvrdily ve svých výsledcích zvláště růst PDS, která na mnoha místech bývalé NDR získala většinu v obecních zastupitelstvech. Na severu bývalé NDR – v Rostocku, ve Schwerinu, v Neubrandenburku a na Rujaně – se stala vůbec nejsilnější stranou.¹⁵

V přímých volbách do Evropského parlamentu, do něhož bylo v Německu voleno nikoli již jen 81, nýbrž 99 poslanců (přibyli poslanci za Berlín a za „nové“ spolkové země), byla situace poněkud odlišná. Upřímné evropanství kancléře Kohla je zřejmě jeho známou i uznávanou stránkou a hrálo ve prospěch CDU/CSU. Kromě toho však CDU/CSU možná ještě více napomohla stanoviska Kohlovým názorům protichůdná, tj. zdrženlivá či vůči Evropské unii kritická prohlášení pronášená W. Schäublelem či bavorským ministerským předsedou Stoiberem a jinými. Souhrou obou faktorů dostala CDU/CSU 38,8 % a SPD jen 32,2 % hlasů. Překvapivých 10,1 % získali „zelení“. Nemenším překvapením je také 7,1 % pro „republikány“! Naopak paradoxní je, že strana, z jejichž řad je již po léta jmenován ministr zahraničních věcí (FDP), propadla i v těchto volbách a dostala jen 4,1 %. Dají-li se vůbec výsledky těchto voleb shrnout jednou větou, pak naznačují poněkud rostoucí zdrženlivost Němců vůči evropským ideálům a růst až protikladných názorů na další vývoj Evropské unie, což se projevuje u všech stran.

Volby spolkového prezidenta nejsou v SRN přímé a všeobecné, ale přesto jim veřejnost věnuje značnou pozornost.¹⁶ Úspěšní prezidenti přispívají vždy k vyrovnávání jak sociálního, tak stranickopolitického rozdělení a integrují společnost.

V roce 1994 kandidovali na tuto funkci: za SPD Johannes Rau, dlouholetý předseda vlády v Severním Porýní-Westfálsku a aktivní činitel evangelické církve; za FDP paní Hildegard Hamm-Brücherová; za CDU/CSU nejprve zcela neznámý Steffen Heitmann, později jen málo známý Roman Herzog. Byly to „volby Kohlovy“, jak často uváděl tisk. Kancléř hodlal jejich prostřednictvím demonstrovat svou sílu a nebyl ochoten diskutovat o svých kandidátech a už vůbec se nechtěl dohadovat s ostatními stranami. Jeho kandidát byl tedy zvolen těsnou většinou až ve třetím volebním kole, poté, co se SPD a FDP nebyly ochotny ani schopny sjednotit na některém ze svých – u veřejnosti dost oblíbených – kandidátů. Poslanci FDP nechali v závěru svou kandidátku odstoupit a dali většinu svých hlasů kandidátu CDU jako výraz své věrnosti vládní koalici. (I to bylo jednou z příčin úpadku prestiže FDP ve všech následujících volbách.) Zvolený Roman Herzog si je okolností, za nichž byl zvolen (po mimořádně oblíbeném, intelektuálně schopném a rétoricky nadaném Richardu von Weizsäckerovi), dobře vědom, a proto se snaží o posílení své pozice v očích domácí i zahraniční veřejnosti jednak důrazem, který klade na otevřené sociální otázky (nezaměstnanost, rostoucí počet bezdomovců apod.), a jednak na zahraničněpolitickou spolehlivost SRN (viz jeho návštěvy ve Francii, v Izraeli apod.).

Nové rozdělení sil

Hned ustavující zasedání nového (třináctého) federálního parlamentu ukázalo, do jaké míry se změnilo rozložení politických sil v dnešním Německu. Zasedání právem nejstaršího zahájil poslanec PDS, spisovatel Stefan Heym. Ještě v předvečer zasedání předložilo bonnské Ministerstvo vnitra jakési materiály, které se pokoušely (bez úspěchu) zdiskreditovat Heyma jako spolupracovníka tajné policie bývalé NDR.

Heymova strana zůstala počtem poslanců jen těsně pod hranicí, která umožňuje zřídit poslaneckou frakci. Při jeho zahajovací řeči opustili poslanci CDU a CSU sál, což bylo částí tisku kritizováno jako nejen neúčinné, ale i nedůstojné. Heymův projev, ačkoli neobsahoval nic, co by k tomu mohlo zavdat příčinu, nebyl proti všem zvyklostem otištěn v parlamentních tiskovinách. Opakuje se tedy znerovnoprávnění „nových“ členů parlamentu, čemuž byli např. „zelení“ vystaveni řadu let.

„Zelení“, kteří se stali v parlamentě třetí nejsilnější stranou, byli nyní poprvé – v pozitivním slova smyslu – terčem zájmů pravice, která ústy W. Schäubleho i některých jiných

poslanců CDU naznačovala možnost budoucí celostátní „černo-zelené“ koalice a doporučovala již nyní spolupráci se stranou „zelených“ na zemské i komunální úrovni. (Sjezd strany „zelených“ sice o těchto stanoviscích CDU jednal a zdůraznil otevřenost strany všemi směry, ale orientaci na „černo-zelenou“ koalici zatím odmítl.) Potvrzením nových „zelených“ pozic v parlamentě a praktické možnosti „černo-zelené“ spolupráce se stalo zvolení bývalé mluvčí strany Antje Vollmerové na místo jednoho z místopředsedů Spolkového sněmu. Této volbě předcházelo bouřlivé hlasování, v němž se především SPD stavěla proti a trvala – strategicky zcela mylně – na svém nároku na dva místopředsedy ze svých řad. To na jistý čas opět značně zatížilo možnosti „rudo-zelené“ spolupráce. CDU a CSU přestaly nyní blokovat přístup „zelených“ do grémií parlamentu zabývajících se tajnými materiály, a tak bylo završeno konečné „etablování“ této strany.

Tyto skutečnosti, jakož i náhlé stažení několika zákonných návrhů vládní koalice z programu parlamentu (u nichž nebyla jistota, že s nimi budou souhlasit všichni poslanci CDU) ukazují, že zmenšená síla CDU a mimořádně oslabené pozice FDP vedou k nové taktice, k novým mocensko-politickým úvahám a k nezbytným kompromisům.

FDP se hned po volbách snažila konsolidovat své řady. Předseda strany K. Kinkel byl na mimořádném sjezdu FDP značně kritizován, vážně přemýšlel o svém odstoupení, ale – údajně po telefonátu s kancléřem Kohlem – tak neučinil (Kohl ho prý upozornil, že by jeho dobrovolný odchod z vedení FDP zproblematizoval či oslabil i jeho pozici ministra zahraničních věcí ve vládě). Zvolen byl nový generální tajemník FDP atd. Nicméně na žádné výrazné programové změně se sjezd neusnesl.

Kohl reagoval na vlastní situaci a na slabost svého koaličního partnera (FDP) několika změnami ve vládních funkcích. Z vlády odešla ministryně stavebnictví paní Schwätzerová (FDP) a vystřídal ji dosud úspěšný a mezinárodně dost uznávaný ministr životního prostředí K. Töpfer (CDU/Sársko). Jeho místo převzala dosavadní ministryně pro otázky rodiny a mládeže, nepříliš úspěšná a populární, ale Kohlovi oddaná A. Merkelová (CDU/Ost). Na její místo nastoupila jiná žena (CDU byla v tisku často kritizována za malý počet žen ve vedoucích funkcích), dosud nejmladší člen všech německých vlád, osmadvacetiletá Claudia Nolteová (CDU/Ost). Zkušenosti pozorovatelé se domnívají, že Töpferovo přeložení patří ke staré kancléřově taktice: nenechat ve svém sousedství nikoho dosahovat přílišných úspěchů, spíše včas silné partnery oslabit. Novým ministrem pro otázky vědy a výzkumu se stal talentovaný pracovník kancléřova úřadu Jürgen Rüttgers (CDU/West).

První rozpory a spory

Nový parlament zažil brzy po volbách svou první bouřlivou diskuzi. Vyvolaly ji plány ministra financí Theo Waigela (CSU), který posílen volebními výsledky své strany (CSU získala v Bavorsku více voličů než FDP na území celého státu a svou pozici ve vládní koalici tedy posílila) předložil plány na novou úpravu daně z příjmů. Byl k tomu donucen mj. tím, že Spolkový ústavní soud označil už v roce 1992 daňový žebříček za protiústavní. Waigel stanovil tzv. existenční, nezdanitelné minimum (12 000 DM u svobodných, respektive 24 000 DM u ženatých ročně) a ve svých propočtech, diktovaných především snahou, aby příjmy zadluženého státu příliš neklesly, upravil následnou daňovou progresi tak, že byla nakonec větší u menších příjmů než u větších. Proti tomu se postavila nejen celá opozice, ale i část samotné CDU a dalo se očekávat, že Spolkový ústavní soud i tuto úpravu neshledá ústavně konformní. Parlament návrh nepřijal a naději na prosazení má nyní opoziční alternativa (SPD), vycházející z vyššího nezdanitelného minima a z vyššího zdanění příjmů přesahujících ročně padesát, respektive sto tisíc DM.

Podobnými časovanými bombami jsou i další zákonné předlohy vlády, např. na odbourání státních subvencí pro uhelnou těžbu, na snížení sociálních podpor, na zkrácení doby podpory v nezaměstnanosti, jakož i návrhy podnikatelů (podporované FDP) na znovuzavedení sobotních směn (při zachování dosavadní délky týdenní pracovní doby), zavedení čtenějších výjimek z tarifních dohod apod.

Rozpaky sociální demokracie

SPD přes pozitivní trend svého rostoucího vlivu zatím nenaznačuje dostatečnou vnitřní jednotu a semknutost jak v programových, tak i v personálních otázkách. Její předseda R. Scharping, jenž se již před spolkovými volbami vzdal funkce předsedy zemské vlády v Porýní-Falci, aby se mohl koncentrovat na vedení strany a na parlamentní činnost, zahájil uvnitř strany diskuzi o nutné „modernizaci“. Jde mu zřejmě především o upevnění vnitřní disciplíny, o ukončení dále trvajících personálních debat (zda by G. Schröder na jeho místě nebyl pro SPD lepším řešením apod.) a celkově o posílení pozic pragmatického křídla SPD proti sílící levicové kritice. V rámci svého plánu nadhodil především schopnost přijímat kompromisy, které by potvrdily opětnou zralost SPD k vládnutí (např. souhlasit s kontrolou dosavadních sociálních výdajů a vůbec s reformou sociální politiky tak, aby méně zatěžovala podnikatelskou činnost). Celkově chce dosáhnout rovnováhy mezi ofenzivní opoziční aktivitou a nutnou spoluprací s vládní koalicí všude tam, kde je to z hlediska celostátních zájmů nezbytné. SPD by se podle jeho názoru měla stát ještě více stranou levého středu a u středních vrstev by měla také získávat volební přírůstky. Jeho souhlas s tím, aby se SPD zabývala mj. tzv. zneužíváním sociální pomoci, mu vynesl u části jeho strany i u většiny odborových grémií značnou kritiku. Někteří v tom vidí pouze neschopnost zvolit správné téma ve správný čas, jiní nadměrnou snahu nadbíhat vládním názorům a přesprávnou orientaci na budoucí velkou koalici s CDU. To vše opětne odcizuje možné a nutné „zelené“ spojence, z nichž mnozí už dnes hodnotí SPD jen jakou „jinou CDU“.

Yvzážený postoj dosáhla SPD v rámci parlamentní diskuze o daňové reformě, kdy sice návrh ministra financí ostře kritizovala, ale současně vyzvala vládu ke spolupráci a k vypracování společného návrhu, který by mohl získat parlamentní většinu.

V dlouhém sporu o nasazení Bundeswehru mimo oblast NATO ukázala SPD (zvláště po údajném přemlouvání od svých zahraničních přátel) ochotu ke kompromisu a Scharping souhlasil s nasazením jak týlových služeb, tak i podpůrných jednotek leteckých a námořních k zajištění případného stahování jednotek OSN z Bosny a Hercegoviny. Ke každé podobné akci by měl však dát souhlas federální parlament. V závěru minulého roku se však ukázalo, že názory ve vedení SPD nejsou na tuto otázku jednotné.

PDS – nová levice?

Až dosud byla členská základna i aktivita PDS jednoznačně soustředěna na území bývalé NDR a na otázky spojené s ekonomickou a politickou transformací. Podle profesora Rasche „je PDS koncentrovaným výrazem toho, co se ve sjednocovacím procesu nepodařilo integrovat“. Bude tomu tak asi převážně i nadále, nicméně vývoj po volbách ukazuje, že všechny akce namířené proti PDS¹⁷ vedou spíše k dalšímu růstu její členské i voličské základny (podle Emnid by PDS ve volbách na konci roku 1994 lehce překročila 5 %) a že její poslanci a mluvčí častěji a aktivněji zasahují do komunální i zemské politiky nejen kritikou, ale též vlastními návrhy apod. Nedojde-li k ničemu mimořádnému, co by kvalitativně změnilo situaci, je možné, že se z východoněmeckého fenoménu stane nová německá levicová opozice s úkoly celoněmeckého charakteru. Scharpingova orientace na „střed“ jí k tomu nechtěně dokonce pomáhá. To také cítí sociální demokraté ve východních spolkových zemích a kritizují dosavadní taktiku vůči PDS a svou závislost na bonnské stranické centrále vůbec. Braniborský ministerský předseda Manfred Stolpe k tomu řekl: „Východoněmečtí sociální demokraté musejí mít právo spolurozhodovat... nestane-li se tak, vidím budoucnost černě. Ve hře je jednota strany.“¹⁸ V pozadí podobných kritik je vědomí skutečnosti, že by ve všech východních spolkových zemích měla SPD zajištěnu stabilní vládu, kdyby byla schopna vyřešit jednotu levice, tj. buď přesvědčit a získat voliče PDS, nebo s PDS spolupracovat. Pouhé ignorování PDS či její vytlačování na okraj politického spektra je totiž neúčinné. Některé části SPD se proti takové taktice staví i prakticky. V Sasku-Anhaltsku nadále existuje menšinová vláda SPD s mlčenlivou podporou PDS,

v Meklenbursku byly zahájeny konzultace mezi SPD a PDS a jen na nátlak z Bonnu bylo od širší spolupráce upuštěno. Mění se také názory veřejnosti; dnes už asi polovina západoněmecké a 71 % východoněmecké veřejnosti je pro to, aby se vůči PDS postupovalo jako vůči kterékoli jiné demokratické straně.¹⁹

* * *

Shrneme-li výsledky supervolebního roku v Německu, jejich vliv na vnitřní dynamiku a vzájemný vztah různých politických stran a skupin, shledáme, že postupně došlo k větší diferenciaci v cílech i v metodách. Obě největší politická seskupení usilovně zápolí o přízeň středních vrstev, přičemž trend uplynulého roku mluvil ve prospěch SPD, která je však vnitřně – už chronicky – názorově rozpolcená a tento handicap se jí zřejmě ani v nastávajícím období nepodaří překonat. CDU/CSU se nadále opírá o dlouholetou mocenskou zkušenost, ale hlavně o uznávanou autoritu kancléře Kohla v zahraniční politice i o jeho spíše umírněnou linii ve vnitřní politice. Avšak i uvnitř této „dvojstrany“ přibude s uplývajícím časem rozporů, neboť žádný jednoznačně uznávaný a vedením předurčený nástupce Helmuta Kohla není na obzoru a názory rozhodujících skupin v CDU a CSU se v mnoha otázkách rozcházejí.

Žádná ze zmíněných velkých stran nemá program, jenž by mohl s úspěchem čelit dlouhodobě hrozbě strukturální nezaměstnanosti a stejně dlouhodobě, byť při pomalejším hospodářském růstu zajistit stoupající životní úroveň a všechny vymoženosti sociálního státu. Hospodářsko-sociální problémy a rozpory v Německu jak ve vztazích mezi jeho „starou“ a „novou“ částí, tak i uvnitř nich se v průběhu této legislativní periody pravděpodobně zostí. Z toho budou moci těžít kritické skupiny zleva, zvláště PDS, která asi poněkud rozšíří svůj vliv v západních částech země a bude se snažit spolupracovat s levicovým křídlem SPD, ale možná i nacionálně-pravicová strana „republikánů“, která (po podzimním „puči“ a svržení svého předsedy Schönhubera) se takticky distancuje od profašistických skupin a snaží se zdůraznit svou Salonfähigkeit. Nikdo však nepředpokládá, že by mohla už v příštích volbách překročit pětiprocentní hranici a významněji se podílet na práci legislativy.

Programově výrazně odlišní zůstávají politicky organizovaní ekologové, tedy strana Svazek 90/Zelení, ale i k ekologickému myšlení inklinující jednotlivci i skupiny v SPD, CSU i PDS. Jejich orientace, která nepostrádá ani hospodářskou, ani historickou logiku, však předpokládá takové změny v myšlení a v životním stylu, že je – spíše konzervativní – německá společnost sotva bude schopna v kratším čase absorbovat. „Zelení“ tedy zůstanou spíše jen novým „jazýčkem na váze“ místo (či vedle) FDP a možným budoucím koaličním partnerem obou stran středu, a tak i alternativou k možné – v uplynulém roce jakoby odložené – možnosti velké koalice mezi CDU a SPD.

Supervolební rok tedy v souhrnu nijak zvlášť neposílil vnitřní stabilitu a postavení Německa ve světě. Zřejmý mocenský pat mezi dvěma nejsilnějšími stranami v mnohém podvazuje jeho možnosti. Německo ovšem zůstává i nadále – ať chce, či nechce – nejdůležitější evropskou mocností, mostem Západu k Východu a všechny vazby a kontakty Německa a jeho sousedů (ať uvnitř Evropské unie, či mimo ni) mohou do značné míry ovlivňovat jeho další vývoj a přispívat k upevnění německé demokracie.

¹ Účast na tomto lidovém hlasování byla mimořádně nízká: 65 % voličů. Z nich se 60 % vyjádřilo pro novou ústavu a 40 % proti.

² Soziale Arbeit, 9/1994.

³ Beck, U.: Voran oder zurück. Der Spiegel, 41/1994, s. 86–87.

⁴ Viz např. Guéhenno, J.-M.: Das Ende der Demokratie. Artemis, München 1994.

⁵ Viz Demoskopische Informationen. Allensbach 1994.

⁶ Viz Der Kölner Stadtanzeiger, 19. 9. 1994.

⁷ Podle údajů z prosince 1994 má být v Německu za rok 1994 hospodářský přírůstek 2,5 % (1995: 3,0 %), vzrůst inflace 2,8 % (1995: 2,2 %) a stav nezaměstnanosti 7,3 % (1995: 7 %). – Der Spiegel, 49/1994.

⁸ Cit. dle Schwarz, S.: Gesamteuropa – aber wie? Deutschland Archiv, 11/1994.

⁹ Viz Statist. Bundesamt, 1994.

¹⁰ Viz Bündnis 90/Grüne: Wahlprogramm 1994.

¹¹ Viz tamtéž.

¹² Viz Bortfeldt, H.: Die Ostdeutschen und die PDS. Deutschland Archiv, 12/1994.

¹³ Podle prvních volebních sčítáních to byla většina pouhých dvou mandátů. Avšak po započítání tzv. Übergangsmandaten dostala CDU ještě deset a SPD čtyři dodatečné mandáty a vznikla dnešní – i tak nevelká – většina pro vládní koalici.

¹⁴ Výsledky jednotlivých voleb viz Statist. Bundesamt, Dezember 1994.

¹⁵ Viz Golz, N. G.: Der Wechsel fand nicht statt. Deutschland Archiv, 11/1994.

¹⁶ Spolkový prezident je volen Spolkovým volebním shromážděním složeným z poslanců federálního parlamentu a z poslanců zemských parlamentů. Skladba tohoto shromáždění prakticky vždy zajišťuje většinu těm, kteří ji mají také ve Spolkovém sněmu. To není zrovna nejsilnější paragraf německé Ústavy. Výsledkem je, že byl dosud jen jednou zvolen prezidentem kandidát sociální demokracie, všichni ostatní prezidenti byli navrženi CDU nebo FDP. Činnost prezidenta je většinou reprezentativní, popřípadě „notářská“. I to se zdá mnohým kritikům příliš omezené, a proto existuje řada návrhů na změnu Ústavy.

¹⁷ Poslední podobnou akcí byl požadavek berlínského Finančního úřadu (vedeného CDU), aby PDS zaplatila 67 milionů DM daně z údajných výdělků za prodaný majetek SED. Vedoucí funkcionáři PDS zahájili hladovku a na různých místech se konaly demonstrace. Argumentace PDS: Daňové rozhodnutí z roku 1992 bylo jen 3 miliony DM. Tato částka zůstala nezaplacena, protože PDS není schopna předložit řádné přiznání příjmů, a to proto, že jí byly zabaveny podklady. Kromě toho většina příjmů šla na konta Treuhandstelle. Ptá se také, proč se obdobně nepostupuje rovněž proti CDU a liberálům, proti stranám, které existovaly v bývalé NDR a byly součástí tehdejší Národní fronty. Předběžný výsledek sporu: Finanční úřad změnil své rozhodnutí a požaduje už méně než 30 milionů DM, podstatnou část z toho z kont Treuhandstelle. – Der Spiegel, 49/1994.

¹⁸ Rozhovor s Manfredem Stolpem uveřejněný v Der Spiegel, 49/1994.

¹⁹ Viz Spittmann, I.: Neue Kräftekonstellation. Deutschland Archiv, 12/1994.